

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՁԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՀԱՄԱԲԱՐԲԱՌԸ

Համաքարքառը հայ քառարանագրության մէկ տեսակն է, որու պատմութիւնը սկիզբ կ'առնէ հնագոյն ժամանակներէն: Քրիստոսի ծնունդէն յետոյ 1-2րդ դարերու ընթացքին քրիստոնէութեան հակառակորդները հակասութիւններ կը գտնէին տարբեր Աւետարաններու միջեւ Քրիստոսի կեանքի եւ վարդապետութեան վերաբերեալ, եւ քննադատութեան կ'ենթարկէին Աւետարանները: Երկրորդ դարու հեղինակ Տաւիանոս Ասորին Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասի եւ Յովհաննէսի Աւետարաններէն կ'առանձնացնէ միանման նախադասութիւնները եւ կը կազմէ չորս Աւետարաններէն բաղկացած նոր Աւետարան մը: Այդ աշխատանքը 5րդ դարու ընթացքին կը թարգմանուի հին հայերէն եւ կ'անուանուի Համաքարքառ, որ կը նշանակէ «միախառնուած, միաձուլուած»: Յետոյ այդ քառը ձեռք կը բերէ «համաձայնութիւն, ներդաշնակութիւն» իմաստները: Մինչեւ 13րդ դարու կէսը տարբեր երկիրներուն մէջ կը կազմուին Աւետարաններու եւ ապա Նոր Կտակարանի համաքարքառները: 1263թ. Փարիզի դոմինիկեան գիտնական, կարդինալ Դե-Սանկտո Կառօ Հուգոնը 500 դոմինիկեան վանականներու աջակցութեամբ կը կազմէ Սուրբ Գրոց լատիներէն տեքստի համաքարքառը՝ *Concordantie Sacrorum Bibliorum* («Համաքարքառ Սուրբ Գրոց») վերնագրով, որու մէջ գլխաւորաբար տեղ են գտած այբբենական դասաւորութեամբ: Ատկէ յետոյ քառական, լեզուական քննարկի համաքարքառները եւրոպական գրականութեան մէջ անուանուած են *Concordantia(e)*, *harmonia*, *simphonia*, *konkordans* (տե՛ս Բրոկհաուզի եւ Եփրոնի հանրագիտական քառարանը, Ս. Պետերբուրգ, 1900, հ. 58, էջ 954-նունքներէն):

Հայ համաքարքառային գրականութեան պատմութեան մէջ այբբենական դասաւորութեամբ ձեռագիր առաջին համաքարքառները հանդէս կու գան 18րդ դարու սկզբէն, իսկ այդ դարու կէսին լոյս կը տեսնէ Պաղտասար Դպիրի կազմած առաջին տպագիր համաքարքառը, որն ունի հետեւեալ վերնագիրը «Գրքոյկ որ կոչի Յանկ Գիրք Նոր Կտակարանի» (Կ. Պոլիս, 1753): 19րդ դարու կէսին կը տպագրուի մեր երկրորդ համաքարքառը՝ (Համաքարքառ կամ ցանկ նմանաձայն քառից Նոր Կտակարանի այբբենական կարգաւ շարադասեալ» խորագրով (Զմիւռնիա, 1848):

Մինչեւ 19րդ դարու վերջը հրատարակուած հայկական համաքարքառներու գլուխգործոցը Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքի միաբան Թադէոս Աստուածատուրեանի կազմած Աստուածաշնչի համաքարքառն է, որը կազմուած է 1860-1867թթ. ընթացքին, քայց հրատարակուած է 1895ին Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց տպարանը: Այդ համաքարքառի համար հիմք է դարձած Աստուածաշնչի 1860ի վեներիկեան հրատարակութիւնը: Համաքարքառի կազմման հիմնական սկզբունքներն են.- գլխաւորաբար տեղ են գտած նուրբ այբբենական դասաւորութեամբ: Անշուշտ այդ սկզբունքը նորութիւն մը չէ, սակայն հոս նորն այն է, որ այբբենական կարգի խախտման դէպքերու շատ սակաւ կը հանդիպինք: Անուններու համար որպէս գլխաւոր տրուած է եզակի ուղղական հոլովը, քայերու համար՝ անորոշ դերբայը, նախադասութեան սկզբի եւ-ը անտեսուած է,

վերցնում հատուածներու մէջ կատարուած են կրճատումներ, օրինակ՝ «Զձեզ գառափեալս... արար Աստուած» (էջ 198):

Աստուած եւ Տէր, Յիսուս եւ Քրիստոս համանիշ ձեւերու համար որպէս գլխարառ տրուած են ատոնց առաջին քաղաղրիչները: Նոյն բառերու համար բերուած հատուածներու մէջ եղած կրկնութիւնները բաց են թողած, եւ ատոնց փոխարէն դրուած են կրկնութեան նշաններ, օրինակ

Ա. ԹԱԳ.	ԻԶ.20.	Առաջի երեսաց Տեառն
"	" 21.	Առաջի աչաց քոց
"	" 24.	Առաջի " իմոց

Թաղէոս Աստուածատուրեանի համարարքաւոր մեր նախորդ բոլոր համարարքաւորներուն կը գերազանցէ անով, որ ատոր մէջ ընդգծուած է ամբողջ Աստուածաշունչը, եւ ապա՝ բերուած վկայութիւններն աւելի ընդարձակ են: Այնուամենայնիւ թերութիւններէ զերծ չէ նաեւ Աստուածատուրեանի համարարքաւոր: Նախ, ատոր մէջ տեղ չեն գտեր Աստուածաշնչի մէջ գործածուած դերանունները, շղկապները, նախդիրները, մակբայներու մի մասը, եղանակաւորող բառերը, ձայնարկութիւնները, նոյնիսկ ասել բայը: Ասկէ զատ կը բացակայեն որոշ բառերու վկայութիւններ, իսկ բերուած վկայութիւններն ալ թէեւ համեմատաբար ընդարձակ են, սակայն ատոնցմէ զգալի մէկ մասը միտք չի արտայայտեր: Որպէս նմուշ բերեմք քանի մը օրինակներ.

ԱԴԱՄ

Ծնն.	Բ.	21. ...Թմբրութիւն ի վերայ Ադամայ
Ա. Կորն.	ԺԵ.	22. Որպէս Ադաման ամենեւ.
"	"	45 Մարդն առաջին Ադամ ի շունչ

Ի հարկէ, այդ կրճատումները կատարուած են տեղի խնայողութեան համար, բայց եւ այնպէս աւելի ճիշտ կ'ըլլար, եթէ այդ հատուածներու փոխարէն տրուէին «Արկ Տէր Աստուած Թմբրութիւն ի վերայ Ադամայ», «Որպէս Ադաման ամենեւին մեռանին», «Եղեւ մարդն առաջին Ադամ ի շունչ կենդանի» նախադասութիւնները:

Համարարքաւոր մէջ միասնական սկզբունք չէ կիրառուած յարադրութիւնները ներկայացնելու ժամանակ, այսպէս՝

ա) Յարադրութիւններէն մաս մը տրուած է հիմնական քաղաղրիչի տակ՝ առանց գլխարառին մէջ ցոյց տալու, օրինակ՝ Արժանի գլխարառի տակ բերուած վկայութիւններու մէջ կան Արժանի է, Արժանի լինել, Արժանի առնել յարադրական կառոյցները:

բ) Քանի մը գլխարառերու կողքին նշուած են նաեւ տուեալ բառով կազմուած յարադրութիւնները, օրինակ՝ Առաջ, Ընդ առաջ. Հեռի, Հեռի առնել, Հեռի լինել եւ այլն:

գ) Երբեմն ալ տուեալ գլխարառով կազմուած յարադրութիւնները ներկայացուած են որպէս ինքնուրոյն բառական միաւորներ, այսպէս, օրինակ՝ Ակն գլխարառէն բացի այլ բնական կարգով իրենց տեղերը կան նաեւ Ակն ածել, Ակն առնուլ, Ակն արկանել, Ակն դնել, Ակն ունել. Աղաղակ գլխարառէն զատ կան նաեւ Աղաղակ առնել, Աղաղակ բառնալ եւ այլն: Ատոնցմէ ճիշտը երրորդ սկզբունքն է. այն ժամանակ աւելորդ կրկնութիւն չէր ըլլար:

Թէեւ ներգործածելու եւ կրաւորածելու խոնարհում ունեցող քայերու գլխաքառերը առանձնացուած են, սակայն երբեմն վրիպումներու կը հանդիպինք, օրինակ՝ համաքարքառին մէջ կան Անգոսնել եւ Անգոսնիլ գլխաքառերը, սակայն անգոսնեցաւ կրաւորածելը տրուած է Անգոսնել ներգործածելի տակ («Պատիւ նորա անգոսնեցաւ»): Երբեմն ալ ճիշտ չեն ներկայացուած քայերու լծորդութիւնները, օրինակ՝ Արգելուլ քայի արգելլոյ հոլովածելը տրուած է Արգելանիլ գլխաքառի ներքոյ, կիզու, կիզուին քայածելերը կիզանիլ, կիզել գլխաքառի տակ, փոխանակ կիզուլ-ի տակ տալու: Վրիպումներ կը նկատուին նաեւ հոլովման համակարգին մէջ, օրինակ՝ Ականջք գոյականի բոլոր գործածութիւնները թէպէտեւ յոգնակի թուով են, քայց գլխաքառը եզակի է: Աւետիս հայցական հոլովածելը համարուած է Աւետիք գլխաքառին համարժէք, որը դասական գրաբարի համար ճիշտ մօտեցում չէ: Համաքարքառին սկզբունքներուն համաձայն յարադրական բառերը պէտք է տրուէին Աստուածաշնչի մէջ գործածուած շարադասութեամբ, քայց, օրինակ, տալ ածել բառակապակցութիւնը գործածուած է միայն այդպիսի շարադասութեամբ, իսկ համաքարքառի մէջ տրուած է Ածել տալ ձեւով:

Նշուեցաւ, որ Տէր քառը տրուած է Աստուած, Քրիստոս-ը՝ Յիսուս գլխաքառերու տակ: Նկատի ունենալով, որ աստոնք գործածութեան քարձր յաճախականութիւն ունին, հետեւաբար ճիշտ կ'ըլլար առանձին գլխաքառերով տալը:

Համաքարքառի մէջ տեղի խնայողութեան նպատակով յաճախակի կրնատումներ են կատարուած ոչ միայն վկայութեան մէջ, այլ նաեւ վերջը, որի պատճառաւ երբեմն անիմաստ հատուածներ են մնացած, օրինակ՝

ԱԶԳ

ԵԼՔ ԼԵ. 34. Որդւոյ Ահսիմայ յազգէ Դա.

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՅԱԿ. Բ. Ազատութեան օրինօքն իցէք Դատե.

ԱՆԿԱՆԻԼ

ԾՆՆ. ԽԵ. 14 Անկեալ ի վերայ ի վերայ պարանոցին ԲԵ.

Բացելով բնագիրը՝ պարզ կը դառնայ, որ աստոնք համապատասխանաբար Դանայ, դատելոց, Բենիամինի քառածելերն են:

Ամէն աշխատանքի մէջ ալ կարելի է թերութիւններ գտնել, իսկ Թադէոս վարդապետ Աստուածատուրեանի համաքարքառին նման ծաւալուն աշխատանքը չէր կրնար թերութիւններէն ի սպառ զերծ ըլլալ: Որ այդ համաքարքառը մեծ դեր խաղացած է հայ համաքարքառային գրականութեան զարգացման համար, ատիկա յայտնի է՝ անորմէ օգտուող իւրաքանչիւր մտաւորականի ու հոգեւորականի: Այդ համաքարքառին առաջինը քարձր գնահատական է տուած աստուածաբանութեան դասատու, փառանայ Թորոս Տ. Իսահակեան Զուղայեցիին: Ան համաքարքառի համար գրած «Տեսութիւն ի վերայ Համաքարքառի Սուրբ Գրոց» առաջաբանին մէջ կը նշէ. «Սմին իրի յարմար եւ կատարեալ Համաքարքառ օգտակար եւ գրեալ թէ անհրաժեշտ իսկ է ամենայն դասու հոգեւորականաց, մանաւանդ քարոզչաց եւ դաստիարակաց. ծնողաց եւ խնամակալաց, ուսուցչաց եւ ուսանողաց Ս. Գրոց եւ հայկական լեզուիս եւ ընդհանրապէս ամենայն

բրիստոնէի որ փոյթ յանձին կալեալ՝ զմիտս եւ զքովանդակութիւն աստուածային գրոյն քաջիկ իմն իմանալ եւ ուսանել փափագի եւ ի նոյն հասանել գուն գործիցէ» (էջ Թ.): Այդ համարարքառը միշտ գործածուած է եւ այժմ ալ կը գործածուի տարբեր մասնագիտութիւններու տէր մտաւորականներուն եւ հոգեւորականներուն կողմէ զանազան գիտական հետազոտութիւններ կատարելու համար: Թաղէոս Աստուածատուրեանի համարարքառին հիման վրայ կազմուած են աւելի կատարեալ համարարքառներ, ինչպիսիք են Հայաստանի Հանրապետութեան Դիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի համակարգի մէջ ստեղծուած գրաբարագիր մատենագիրներու (Եզնիկ Կողբացու, Կորիւնի, Ակաթանգեղոսի, Փաւստոս Բուզանդի, Եղիշէի, Մովսէս Խորենացու, Ղազար Փարպեցու, Գրիգոր Նարեկացու, Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցու եւ այլոց) երկերու, ինչպէս նաեւ Աստուածաշնչի աշխարհաբար բնագրի համարարքառները: Աշխարհաբար համարարքառի հեղինակ Վահան Սահակեանն իր կազմած «Համարարքառ Աստուածաշունչ մատենի Հին եւ Նոր Կտակարանաց արդի աշխարհաբարով» (Պէյրութ, 1963) աշխատանքի առաջարանի մէջ կը գրէ. «Թաղէոս Աստուածատուրեանի համարարքառը հսկայ, մեծադիր հատոր մըն է, հոյակապ, կոթողական աշխատասիրութիւն մը, որ ներկայիս ալ գործածութեան մէջ է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դպրեմանքներուն մէջ» (էջ Գ):

Ինչպէս Թաղէոս Աստուածատուրեանի, այնպէս ալ մեր միւս համարարքառներու դերը մեծ է հայագիտութեան տարբեր ճիւղերու զարգացման եւ գիտական տեղեկատուութեան բնագաւառներուն մէջ: Ատոնց միջոցով կարելի է կատարել լեզուաբանական, քանասիրական, աղբիւրագիտական ուսումնասիրութիւններ: Ատոնք լայն հնարաւորութիւններ կ'ընձեռեն հետազոտելու տուեալ երկի քառապաշարը, տարբեր քառերու գործածութիւնները, ինչպէս նաեւ համեմատելու տարբեր հեղինակներու ու տարբեր ժամանակներու լեզուները միմեանց հետ եւ պարզելու, թէ լեզուական ինչ փոփոխութիւններ եւ ինչպիսի փոխառութիւններ են կատարուած հետագայ շրջանի հեղինակներու լեզուին մէջ: Համարարքառներու միջոցով աւելի հեշտ ու արագ կարելի է կատարել նման աշխատանքներ: Ահա այս տեսակէտէն չափազանց կարեւոր է Թաղէոս Աստուածատուրեանի Համարարքառի նշանակութիւնը:

ՏՔԹ. ԳԷՈՐԳ ԹՕՍՈՒՆԵԱՆ